

Aile işletmelerini konu edinen yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bir literatür taraması

Evren AYRANCI*

Özet

Bu makalede ilk önce aile işletmesi araştırmaları hakkında en önde gelen yerli ve yabancı kaynaklar belirlenmiştir. Ardından da bu kaynaklarda yer alan çalışmalar incelenmiş ve özellikle daha güncel tarihli çalışmalarda aile işletmeleriyle ilgili olarak ele alınan ana ve alt konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca ülkemizdeki aile işletmesi temalı çalışmalar hakkında daha detaylı bilgiler verilmiştir. Literatürde aile işletmeleri hakkındaki çalışmaları inceleyen makaleler vardır ancak bu makaleler aile işletmelerini sadece tek bir konu bakımından ele alan çalışmaları aktarmaktadır. Bu makale aile işletmesi çalışmalarının ele aldıkları belli başlı bütün konuları irdelediğinden ötürü benzer nitelikli makalelerden daha derindir.

Anahtar kelimeler: Aile işletmesi, literatür, kurumsallaşma, veraset, vekalet.

A literature review about the domestic and foreign studies that subject family businesses

Abstract

In this article, prominent domestic and foreign sources about family business research were determined first. Then the studies in these sources were analyzed and the main and sub subjects that were handled by specially more up-to-date studies were given point to. Moreover, more detailed information were given about the studies that have family business theme in our country. There are articles that examine the studies about family businesses in literature but these

articles report the studies that handle family businesses according to only one subject. This article is deeper than similar articles as it inspects all principal subjects that family business studies tackle.

* Dr. Evren AYRANCI

İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü. Tel: 0532 405 40 94

Keywords: Family business, literature, institutionalization, inheritance, succession.

Giriş

Belli bir konuyla ilgili olan literatürün taranmasında karşılaşılan bir sorun, konunun oldukça dağınık bir şekilde işlenmesidir. Bu sebepten ötürü literatür taraması yapılırken öncelikle konuyu “ana konu” biçiminde değerlendiren kaynaklarla başlamak mantıklı olmaktadır. Eğer literatür taraması konu bazında değil, “kavram” bazında yapılmakta ise kaynakları incelemek daha da zorlaşmaktadır zira belli bir kavramı içeren ancak bu kavramı pek çok farklı konu bakımından değerlendiren çalışmalar bulunabilmektedir.

“Aile işletmesi” kavramı hakkında yapılan literatür taramalarında da kavramı çok farklı anlayış veya konulara dayandırarak ele alan ve dağınık halde bulunan çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Bu makalede literatür taramasının daha derli olması için sadece aile işletmesi ana konulu kaynaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda yabancı kaynaklarda iki adet aile işletmesi temalı bilimsel hakemli derginin olduğu ortaya çıkmıştır. Yerli kaynaklarda ise özellikle İstanbul Kültür Üniversitesi’nin düzenlediği aile işletmeleri kongreleri dikkat çekmektedir. Ülkemizde pek çok sayıda aile işletmesinin bulunduğu dikkate alınırca, sadece bir yerli kaynağın aile işletmelerine yönelmesi bir eksiklik olmaktadır. Bu eksikliği kısmen düzeltmek adına Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından oluşturulan Ulusal Tez Merkezi’ndeki aile işletmesi konulu tezler de incelenmiştir.

Gerek yerli gerekse yabancı kaynakların taranması işlemi için bu kaynakların ilk ortaya çıktıkları tarihler* dikkate alınmış ve bu tarihlerden 2008 yılının Temmuz ayına dek olan çalışmalar incelenmiştir.

Yabancı kaynak taraması ve aile işletmeleri ile ilgili olarak ele alınan konular

Yabancı kaynaklar olarak iki adet uluslararası nitelikli bilimsel hakemli dergi taranmıştır. Söz konusu dergilerin seçilmelerinin sebebi bir tanesinin aile işletmelerini ana konu edinen en uzun süreli ve düzenli bilimsel kaynak olması, diğerinin ise bir üniversite bünyesinde çıkarılan tek aile işletmesi temalı dergi olmasıdır. Dergiler Family Business Review (<http://www3.interscience.wiley.com/journal/118495424/home>) ve Electronic Journal of Family Business Studies (<http://www.jyu.fi/econ/en/disciplines/entrep/ejfb>) dergileridir. Daha sonraki başlık altında ise Türkiye’ye özgü kaynaklar ayrıca ele alınacaktır.

Family Business Review “Sosyal Bilimler Atıf Endeksi (Social Sciences Citation Index - SSCI)” üyesi olan bir dergidir. Dergi 1988 yılından beri çıkarılmaktadır ve yılda dört sayı yayınlanmaktadır. 1988 yılının başından taramanın yapıldığı 2008 yılının ortasına kadar toplam 80 sayı incelenmiştir#.

Dergideki konuların taranması sırasında bazı kriterler uygulanmıştır:

- Derginin çoğu sayısında kitap özetleri de bulunmaktadır ancak kitap özetleri dikkate alınmamıştır.

* Burada tek istisna, İstanbul Kültür Üniversitesi’nin aile işletmeleri kongreleridir zira bu kongrelerde çok sayıda çalışma bulunduğu için ötürü daha güncel tarihli çalışmalar dikkate alınmıştır.

2003 yılından sadece iki sayı bulunabilmiş, 2008 Temmuz ayı itibarıyla de o yılki iki sayı çıkmıştır. Diğer yıllarda ise dörder sayı tam olarak bulunmuştur.

Aile işletmelerini konu edinen yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bir literatür taraması

- Derginin bazı sayılarında “Klasikler” bölümü bulunmaktadır. Klasikler bölümünde 1980’lerden önce başka kaynaklarda yayınlanan bilimsel makalelere yer verilmiştir. Söz konusu makaleler dikkate alınmamıştır.
- Dergideki bazı araştırmalar belli bir yerdeki aile işletmelerinin durumunu ele almakta ve işletmeleri tanıtmaktadır (örneğin bir ülkenin bir şehrinde bulunan aile işletmelerinin sayısı, ortalama büyüklüğü gibi). Bu şekildeki araştırmalar dikkate alınmamıştır.
- Ancak belli bir yerdeki işletmeleri tanıttıktan sonra söz konusu işletmeleri çeşitli kavramlar bakımından inceleyen ve bilimsel sonuç çıkartan araştırmalar dikkate alınmıştır.
- Konular arasındaki bağlantılardan dolayı araştırmaların hangi konuya göre sınıflandırılacağı bakımından zorluk yaşanmıştır. Sınıflandırma zorluğunu aşmak için aynı anda birkaç konuyu ele alan araştırmalarda hangi konu daha büyük bir ağırlığa sahipse veya araştırmanın ana odağını oluşturuyorsa, araştırma o konuya göre sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Family Business Review Dergisinde 1988 Ocak–2008 Temmuz Döneminde Kriterlere Göre Taranan Araştırmaların Konulara Göre Dağılımı

Konu	Araştırma Sayısı
Veraset	62
Kurumsallaşma	45
Vekalet Teorisi	32
Finansal Konular / İşletme Performansı	27
Girişimcilik	22
Aile Üyeleri Arasındaki İlişkiler*	19
Aile Üyelerinin İşletmedeki Durumları / Roller / İşletmeye Katkıları**	18
Çatışma	15
İşletmenin Sürekliliği	13
Stratejik Planlama / Yönetim	11
Aile İşletmeleri – Diğer Tür İşletmelerin Karşılaştırılması	11
Uluslararasılaşma	10
Vergi Konuları	8
Birleşik / İkili Sistem Yaklaşımlarının İncelenmesi	6
Aile İşletmeleri Danışmanlığı	6
Sosyal Paydaş Teorisi	4
Aile-İşletme Kültürü	3
İnovasyon	2
Etik	2
Diğer Konular***	6
Toplam	322

Tablo 1’de belirtilen konular içerisinde ele alınan alt konuların bir kısmı şunlardır:

- **Veraset:** Varisin özellikleri (demografik-kişilik) ile veraset süreci ilişkileri, veraset sürecinde varise lider özelliği kazandırmak, veraset planlamasını etkileyen faktörler, veraset planının potansiyel varisler bakımından adil olması, potansiyel varislerin işletme tarafından kabulü, varislerin işletmeyi değerlendirmeleri, veraset süreci zamanlaması, işletmeyi devredecek sahibin cinsiyetinin veraset üzerindeki etkisi, kurucu ve varisin başarı açısından

* Aile üyeleri arasındaki çatışmalar, “çatışma” konusu içerisine eklenmiştir.

** Aile üyesi olarak en çok (konuyu içeren makalelerin yarısından fazlasında) evli kadınların ele alındığı görülmüştür. Bazı makalelerde ise “eş” kelimesi kullanılmıştır.

*** Diğer konular, farklı konuları ele alan ve başka konularla ilişkilendirilemeyen araştırmaları içermektedir.

karşılaştırılması, veraset sürecinde akıl hocalığı uygulamaları ve verasetin karar alma üzerindeki etkisi...

- Kurumsallaşma: Aile işletmelerine has örgütsel yapı, örgüt yapısının gelişimi, profesyonel yönetime geçiş aşamaları, aile işletmesi kurumunun diğer sosyal kurumlardan farklılıkları, aile dışı yöneticilerin kurumsallaşma sürecine etkisi, evde çalışan aile işletmelerinin ayrı bir işyerine taşınmasının sonuçları, ailenin işletmeye yapılacak yeni işe alımlara yönelik tutumu, Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları, aile işletmelerinin kurumsallaşmasının iş ortamı ve toplum üzerindeki etkileri ve sosyal sorumluluk bilinci...
- Vekalet Teorisi: Aile içi-aile dışı yöneticilerin karşılaştırılması, sahiplik yapısı-başarı ilişkileri, ailenin yönetimdeki ağırlığı-sürdürülebilir refah ilişkisi, özverlilik, vekalet maliyetleri ve vekalet maliyeti-finansal varlık ilişkisi...
- Finansal Konular / İşletme Performansı: İşletmenin yabancıya satılması-halka arz karşılaştırmaları, aile işletmelerine özgü finansal kaynaklar, halka açılmanın sonuçları, aile işletmelerine özgü finansal yönetim teknikleri, aile işletmesinde azınlık hissedarı olan üyelerin hisselerini satmaları, aile işletmelerine özgü olacak şekilde sermaye maliyeti ve aile işletmelerinin yatırım stratejileri...
- Girişimcilik: Girişimcilikte cinsiyet faktörü, yeniden girişimcilik (aile işletmesini satan aile üyelerinin yeni bir işletme kurması), kurucunun işletmeye özgü unsurları etkilemesi, aile işletmesinin yeni işlerde risk almaya yönelik tutumu ve aile üyelerinin aile işletmesi ile ilgili olan ancak aile işletmesi dışına yönelen girişimcilik faaliyetleri...
- Aile Üyeleri Arasındaki İlişkiler: Kurucu olan evli çiftin ilişkilerinin işletmeye yansımaları, işletmede ortak olan kardeşler arası ilişkiler, işletme yüzünden evli çiftlerin ilişkilerinin değişimi, ilişkilerde güven, aile üyeleri bakımından ailenin sağlıklı olma derecesini ölçmek, ailenin sosyal ilişkilerinden doğan değerlerin işletme değeri ile bağlantısı...
- Aile Üyelerinin İşletmedeki Durumları / Roller / İşletmeye Katkıları: Kadınlara yönelik fırsatlar ve zorluklar, kadınlara yönelik kültürel kökenli önyargılar, eşlerin işletmeye yönelik katkıları, işletmede ortak olan evli çiftlerin boşandıktan sonra işletmede değişen rolleri, eşlerin işletme kararları üzerindeki etkileri, eş seçiminin işletme başarısı üzerindeki etkileri ve kadınların işletmede üstlendikleri roller ile işletme başarısı ilişkisi...
- Çatışma: Arabuluculuk uygulamaları, tekrarlanan çatışmaları yatıştırma yaklaşımları, işletme-aile bakımından yaşanan rol çatışmaları, kurucu-diğer aile üyeleri arasındaki çatışmalar, aile üyesi olan tepe yöneticileri ile işletmede bulunmayan aile üyeleri arasındaki çatışmalar ve nesiller arası çatışmalar...
- İşletmenin Sürekliliği: Süreklilik açısından yeni nesillerin eğitimi, liderlik-süreklilik ilişkisi, aile değerlerinin süreklilik üzerindeki etkisi, ailenin satın alma / birleşmelere yönelik tutumu ve süreklilik için yönetim ve yönetişimin yanı sıra aile değerlerinin de dikkate alınması...
- Stratejik Planlama / Yönetim: Stratejik konumun güncellenmesi-başarı ilişkisi, stratejik planlamanın aile işletmelerine sağlayacağı avantajlar, aile işletmelerinde planlama ve yönetim için Dengeli Skor Kartı (Balanced Score Card) uygulaması, planlamada resmi olan ve olmayan kurulların önemi ile kurucu-planlama ilişkileri...
- Aile İşletmeleri – Diğer Tür İşletmelerin Karşılaştırılması: Hizmet sektöründeki aile işletmelerinin diğer işletmelerden olan farklılıkları, aile işletmeleri-diğer işletmelerin verimlilik farklılıkları, aile işletmeleri-diğerlerinin devir bakımından olan farklılıkları, iki

Aile işletmelerini konu edinen yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bir literatür taraması

işletme türünün iç faaliyetler bakımından farklılıkları ve tepe yöneticiler bakımından farklılıklar...

- **Uluslararasılaşma:** Aile işletmelerinin uluslararasılaşmasına özgü unsurlar, uluslar arası ortak girişim kurmada aile işletmesine özgü avantajlar ve uluslararasılaşma süreci için modeller...
- **Vergi Konuları:** Çeşitli ülkelerdeki vergi sistemlerinin aile işletmeleri üzerindeki etkileri, vergi sisteminin değişmesinin doğurduğu etkiler...
- **Birleşik / İkili Sistem Yaklaşımlarının İncelenmesi:** Ekonomik kötüleşmelerde aile-işletme sistemi ilişkilerinin gidişatı, ailenin bütününe fiziksel sağlığı-işletme ilişkisi, aile-işletme sistemleri arasında dengeleme yapmak için hazırlanan düzenleyici planlar...
- **Aile İşletmeleri Danışmanlığı:** Aile işletmelerine has danışmanlık konuları, birden fazla alanda uzman olan (psikoloji, hukuk, finans...) danışmanların birbirleriyle eşzamanlı olarak danışmanlık yapmaları, finansal konularda danışmanlıkta güven faktörü ve aile-danışman uyumu...
- **Sosyal Paydaş Teorisi:** Hukuki açıdan hissedarlar arasındaki ilişkiler, birlikte iş yapan aile işletmeleri arasındaki ilişkiler, çalışanlara yönelik davranışlarda adillik, çalışanların ücretlendirilmesinde ayrımcılık ve paydaşların aile işletmesini algılamaları...
- **Aile-İşletme Kültürü:** Aile-işletme kültürünün benzerliği, aile kültürünün işletmeye avantaj sağlayan unsurları ortaya çıkarması, aile iklimi ve aile ikliminin ölçümü, nepotizm (akraba kayırmacılığı)...
- **İnovasyon:** İnovasyon-başarı ilişkisi, inovasyonun işletme gidişatı üzerindeki etkisi...
- **Etik:** Aile işletmelerinin etik değerlerinin resmi olma dereceleri ve etik açısından bu işletmelerin farklı işletmelerden üstünlükleri ve aile işletmelerinde ağırlıklı olarak etik dışı uygulamalar...
- **Diğer Konular:** Aile etkisini ölçmek için geliştirilen ölçekler, aile işletmelerinin kendilerine has amaçları, aile işletmelerinin modellenmesi yaklaşımları ve aile işletmelerinin tanımlanması...

Taranan diğer kaynak olan “Electronic Journal of Family Business Studies” dergisi henüz oldukça yenidir. İlk sayısı 2007’de yayınlanan derginin tarama tarihi itibariyle henüz üç sayısı çıkmış durumdadır. Dergideki tüm araştırmalar tarandığında konu dağılımı Tablo 2’deki gibi olmaktadır.

Tablo 2. Electronic Journal of Family Business Studies Dergisinde 2007 Ocak–2008 Temmuz Döneminde Kriterlere Göre Taranan Araştırmaların Konulara Göre Dağılımı

Konu	Araştırma Sayısı
Kurumsallaşma	3
Vekalet Teorisi	3
Girişimcilik	2
Aile Üyelerinin İşletmedeki Durumları / Roller / İşletmeye Katkıları	1
Sosyal Paydaş Teorisi	1
Aile-İşletme Sistemi Etkileşimi	1
Finansal Konular / Performans	1
Toplam	12

Electronic Journal of Family Business Studies Dergisi’nde ele alınan alt konular şunlardır:

- **Kurumsallaşma:** İnsan sermayesinin birikimi ve işletme süreçlerine aktarılması, resmi kurulların oluşumu ve rolleri, nesiller arası bilgi aktarımı ve bilginin sürekliliği.
- **Vekalet Teorisi:** Aile dışı yöneticilerin durumu ve rolleri, sahip-yöneticilikte aile boyutu ve vekalet maliyetleri-aile dışı yöneticilerden kaçınma ilişkisi.
- **Girişimcilik:** Yeni neslin girişimcilik bakımından hazırlanması ve girişimcilik eğilimi yüksek olan aile üyelerinin durumu.
- **Aile Üyelerinin İşletmedeki Durumları / Roller / İşletmeye Katkıları:** İşletmede kadınların rolleri.
- **Sosyal Paydaş Teorisi:** Aile üyelerinin işletmeye ortak bir şekilde sahip olması ve psikolojik sahiplik.
- **Aile-İşletme Sistemi Etkileşimi:** İşletme sisteminde ailenin bulunma derecesi.
- **Finansal Konular / Performans:** Finansmanda aile işletmelerine özgü farklılıklar.

Yerli kaynak taraması ve aile işletmeleri ile ilgili olarak ele alınan konular

Türkiye’de aile işletmelerini ana konu edinen bilimsel hakemli dergiye rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra farklı bilimsel hakemli dergilerde zaman zaman aile işletmelerini ele alan araştırmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla bir veya birkaç bilimsel hakemli derginin taranması ile hangi konuların ele alındığını anlamak zor olacaktır.

Söz konusu olumsuzluğa rağmen Türkiye’de aile işletmesi konusunu düzenli ve toplu olarak ele alan iki adet bilimsel kaynaktan bahsedilebilir. Kaynaklardan birisi Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından oluşturulan “Ulusal Tez Merkezi” adını almaktadır (<http://tez2.yok.gov.tr>). YÖK’ün veritabanı Temmuz 2008 tarihi itibarıyla incelendiğinde 1984–2008 yılları arasında “aile işletmeleri” veya “aile şirketleri” kelime grupları ile yapılan aramaların sonucunda toplam 50 adet teze rastlanmıştır. Tezlerin önemli bir kısmı (neredeyse %55’lik kısmı) kurumsallaşma konusunu ele almaktadır.

Tablo 3. YÖK’ün Hazırladığı Elektronik Tez Veritabanı İçinde “aile işletmeleri” ve “aile şirketleri” Kelime Grupları İle Yapılan Aramaların Sonucunda Ortaya Çıkan Tezlerin Konulara Göre Dağılımı

Konu	Araştırma Sayısı
Kurumsallaşma	27
Stratejik Planlama / Yönetim	8
Aile Üyeleri Arasındaki İlişkiler / İşletmede Duygusal Faktörler	4
Vekalet Teorisi	3
Süreklilik	3
Çatışma	2
Veraset	2
Finansal Konular	1
Toplam	50

Bahsi geçen konuları ele alan ve son zamanlarda yapılan tezlerden örnekler vermek gerekirse:

Atlı (2007) araştırmasında Manisa’da bulunan aile işletmelerini ele almıştır. Kurumsallaşma ve genç neslin kurumsallaşmaya yönelik tutumunun incelendiği araştırmada işletmelerde kurumsallaşma emarelerinin ortaya çıkmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Dikkat çeken diğer bir sonuç, kurumsallaşmaya başlayan işletmelerde profesyonel yöneticilere yönelik olan tutumla ilgilidir. Birinci neslin önemli bir kısmı (toplamda %77) kurumsallaşmanın mutlaka profesyonel

Aile işletmelerini konu edinen yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bir literatür taraması

yöneticilere dayalı olması gerektiğini savunmaktayken, ikinci ve sonrası nesillerde söz konusu savunma oldukça zayıflamaktadır.

Bilgin (2007) Ankara'daki KOBİ'leri (küçük ve ortaboy işletmeleri) incelediği araştırmasında yine kurumsallaşma kavramına değinmiştir. Kurumsallaşma şekil ve derecelerinin, iş yapma sistemlerine dayandırılarak ele alındığı çalışmada aile işletmelerinin kurumsallaşma ile ilgili temel faktörlere ne kadar sahip oldukları ve değer verdikleri incelenmiştir. Sonuçta işletmelerin kurumsallaşma ile ilgili temel faktörlere kısmen sahip oldukları ancak kurumsallaşma faktörlerine yeterince değer vermedikleri ortaya çıkmıştır.

Kıran (2007) İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi içindeki aile işletmelerinden bir örneklem almış ve kurumsallaşmayı, örneklemdeki işletmeler açısından değerlendirmiştir. Sonuç olarak işletmelerin özellikle ihracat yapmalarını kolaylaştırıcı belgeler almaya çalıştıkları ve buna bağlı olarak kurumsallaşma sürecine girdikleri görülmüştür.

Acar (2006) ise farklı bir konuyu ele almıştır. Eskişehir'de bulunan aile işletmelerini konu edinen çalışmada "işletmeye bağlılık" kavramı incelenmiştir. Aile üyesi olan kişilerin bile işletme kararlarına az katılabildiklerini ve son karar merciinin işletme kurucusu olduğunu bulan araştırma; yaş, cinsiyet, mevki ve medeni durum gibi faktörlerin işletmeye bağlılık ile anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığını ve çalışanların çoğunluğunun işletmelerine bağlılık duyduklarını ortaya çıkarmıştır. İyışleroğlu (2006) araştırmasında aile işletmelerindeki "nepotizm (akraba kayırmacılığı)" kavramını konu edinmiştir. Adana'daki aile işletmelerinden örneklem alan araştırma, aile işletmelerinde işe alım, performans değerlendirme ve ücretlendirme gibi hususlarda aile üyeliğine bağlı olarak nepotizmin görülmediği sonucuna ulaşmıştır.

Yıldız (2006) aile işletmelerinde süreklilik ve devir kavramlarını incelemiştir. Konya'daki aile işletmelerinden örneklem alan araştırma, devir için yeni nesillerin hangi özelliklerine dikkat edildiğini ele almıştır. Sonuç olarak işletmeyi devralacak yeni nesillerin dürüst, erdemli, kendinden emin ve etkili karar verebilen kişiler olmalarının istendiği ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan yaş, işletmedeki payın oranı ve doğum sırasının fazla dikkate alınmadığı görülmüştür.

Gençtürk (2006) Kocaeli Sanayi Odası'na bağlı olan aile işletmelerini değerlendirdiği çalışmada aile işletmelerinin büyümesi olgusu üzerine odaklanmıştır. Kardeşler arası anlaşmazlıkların görüldüğü, kurumsallaşma çabalarının olduğu ve aile bağlarının, aile büyükleri sebebiyle güçlü olduğu ortaya çıkmıştır. Büyümeyle birlikte profesyonel yönetime geçiş isteğinin de arttığı ancak aile üyeleri ile profesyonel yöneticiler arasında çıkan anlaşmazlıkların işletmelerin büyümesinde ve kurumsallaşmasında sorun çıkardığı tespit edilmiştir.

Ülkemizde öne çıkan diğer bir bilimsel kaynak ise çok önemli bir bilimsel etkinlik haline gelen ve T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi tarafından düzenlenen "Aile İşletmeleri Kongresi"dir. Kongre hem bilimsel bildiriler hem de kongre kitabının son bölümünde yer alan ve Türkiye'de aile işletmelerini ele alan makalelerin dizini sayesinde toplu bir kaynak özelliği sergilemektedir. 2008 yılında üçüncüsü düzenlenen kongrede şu ana kadar ele alınan konular arasında kurumsallaşma başı çekerken veraset, vekalet teorisi, kültür, girişimcilik, çatışma gibi diğer konular da öne çıkmaktadır. Üç kongrede pek çok bildiri ele alınmıştır. Daha güncel araştırmalara yer vermek amacıyla sadece ikinci ve üçüncü kongrelerdeki bildirilerin konulara göre sayısal dağılımı yapılmıştır. Söz konusu dağılım Tablo 4'te bulunmaktadır.

Tablo 4. İkinci (14–15 Haziran 2006) ve Üçüncü (18–19 Nisan 2008) Aile İşletmeleri Kongrelerinin Kitaplarındaki Bildirilerin Konulara Göre Dağılımı

Konu	Bildiri Sayısı	Konu	Bildiri Sayısı
Kurumsallaşma	27	Aile Üyeleri Arasındaki İletişim / İlişkiler	3
Kültür	10	Sosyal Paydaş Teorisi	3
Veraset	8	Çatışma	3

Stratejik Yönetim / Planlama	8	Krizler	2
Finansal Konular / Performans	8	Girişimcilik	2
Aile Üyelerinin Durumu / Rollerini / Katkıları	6	Süreklilik	1
Vekalet Teorisi	5	İnovasyon	1
Danışmanlık	1		
Toplam		88	

Tablo 4'teki konularla ilgili olan alt konuların bir kısmı ise şunlardır:

- **Kurumsallaşma:** Profesyonel yönetime bakış, kurumsallaşma sürecinde karşılaşılan sorunlar, kurumsallaşma derecesinin ölçümü, kurumsallaşma-büyüme ilişkileri, kurumsallaşmanın karar verme süreçlerine etkisi, kurumsallaşma kriterleri...
- **Kültür:** İşletme büyüklüğü-örgüt kültürü ilişkisi, nepotizm, aile anayasasının kültürle olan ilişkisi, aile kültürü-işletme kültürü ilişkisi...
- **Veraset:** Varisten beklenen özellikler, verasette cinsiyetin rolü, yeni nesillerin eğitimi, veraset süreci ve karşılaşılan sorunlar...
- **Stratejik Yönetim / Planlama:** Yönetim-organizasyon sorunları ve çözüm önerileri, entelektüel sermaye oluşumu ve yönetimi, karar oluşturma süreçleri, rekabet stratejileri...
- **Finansal Konular / Performans:** Rekabetçilik-performans ilişkisi, Basel II bankacılık risk kriterlerinin aile işletmelerinin finansmanı üzerindeki etkisi, sosyal sermayenin performansa katkıları, halka arzın değerlendirilmesi...
- **Aile Üyelerinin Durumu / Rollerini / Katkıları:** Aile işletmelerindeki kadın aile üyelerinin rolleri, kadınların istihdamı, ayrımcılık, aile üyelerinin işletmeyle bağlantılı olan itibar algıları...
- **Vekalet Teorisi:** Vekalet maliyetleri, vekalet modeli önerileri, sahip-yönetici ile profesyonel yöneticilerin işletme konularına yönelik tutum farklılıkları...
- **Sosyal Paydaş Teorisi:** Aile vakıflarının topluma katkıları, çalışanların ücretlendirilmesi yaklaşımları, aile üyelerine adil kaynak dağıtımı...
- **Aile Üyeleri Arasında İletişim / İlişkiler:** İletişim-örgütsel bağlılık ilişkisi, aile üyelerinin bütünleşmeleri-işletme ilişkileri, kan bağı-insan kaynakları yönetimi ilişkisi...
- **Çatışma:** Nedenleri, çözüm yöntemleri, çatışma yönetimi...
- **Krizler:** Kriz-işletme yapısı ilişkileri, tükenmişlik sendromunun işletme bakımından sonuçları...
- **Girişimcilik:** Girişimcilik stratejileri, girişimcilikte cinsiyet faktörü...
- **Süreklilik:** Sürekliliği etkileyen aile ve iş değerleri...
- **İnovasyon:** Aile işletmelerinde inovasyon algılamaları...
- **Danışmanlık:** Yönetim danışmanlığının önemi...

Söz konusu bildirilerden örnekler verilirse:

Torun ve Ercan (2006) çatışma konusunu ele almışlardır. Aile işletmelerinde çatışmaların oluşma sebepleri ve türlerinin incelendiği araştırmada, çatışmaların çözülmesi için önerilerde bulunulmuştur. Aynı konuyu inceleyen Ak (2006), Torun ve Ercan'dan farklı olarak Aydın ili içindeki aile işletmelerinden aldığı örneklem üzerinde çatışmaların şekil ile derecelerini ölçmüş ve ikinci ile üçüncü kuşak yöneticiler arasında özellikle iş dağılımı, fikir alışverişi ve iletişim bakımlarından ciddi çatışmalar yaşandığını bulmuştur.

Ataay (2006) vekalet maliyetlerini ele almaktadır. Araştırmaya göre aile içindeki duygusal bağlar yüzünden aile işletmelerinde vekalet maliyetleri görülebilmektedir. Vekalet maliyetlerinin de özellikle ailenin genç üyelerine, bu üyelerin işletmeye zarar vermeleri durumunda bile anlayışla yaklaşmasına bağlı olarak oluşacağı savunulmaktadır.

Aile işletmelerini konu edinen yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bir literatür taraması

İşletmenin devri konusunu ele alan araştırmalardan bir tanesini Yalçın ve Günel (2006) yapmışlardır. Adana ilindeki aile işletmelerinden örneklem alınan araştırmada işletmenin devri ile ilgili sorunlar incelenmiş ve veraset planlamasına yeterince önem verilmediği sonucuna varılmıştır. Günver (2006) işletmeyi devralacak yeni nesillerin eğitimi konusunu incelemiş ve eğitim için bir model önermiştir. Dikmen v.d. (2006) İstanbul Örme Sanayicileri Derneği üyeleri olan aile işletmelerini ele aldıkları araştırmalarında, varislerden beklenen özellikleri incelemişler ve dürüstlük, işletmeye bağlılık ve sadakat gibi özelliklerin öne çıktığını bulmuşlardır. Ak (2008) araştırmasında kurumsallaşma ile yeni nesillerin eğitimi arasında sıkı bir ilişki olduğunu savunmuştur.

Öne çıkan diğer bir konu ise liderliktir. Özbaşar (2006) liderliğin el değiştirmesi sürecini incelediği araştırmasında, bir liderlik devri modeli öne sürmüştür. Tikici ve Uluyol (2006) yeni nesillere yönetici-lider özelliklerinin kazandırılması hususunu konu etmişler ve profesyonel yöneticiler ile lider özellikli aile üyesi olan yöneticilerin beraberce çalışmaları gerekeceğini savunmuşlardır. Alayoğlu (2006) lider adayı olan aile üyelerinin yetiştirilmesinde akıl hocalığı (mentorluk) konusunu irdelediği araştırmasında, akıl hocalığını kimin yapması ve akıl hocalığı sürecinin ne kadar uygulamalı olması gerektiğini incelemiştir.

Adsan ve Gümüştekin (2006) ise halka açık işletmelerde aile anayasası ve aile meclisini ele almışlardır. Ele alınan işletmelerde aile anayasası ve meclisinin tam olarak hayata geçemediği ortaya çıkmıştır.

Örgütsel imaj ve itibar konularını ele alan araştırmalara bir örnek, Erdem'in (2006) araştırmasıdır. Aile işletmesi sahiplerinin itibar algılamalarının nelere dayandığı incelenmiş ve bu hususta işletmenin ürünleri ile müşterilerinin öne çıktığı görülmüştür. Arıcıoğlu v.d. (2006) örgütsel imaj konusunu değerlendirdikleri ve Konya Sanayi Bölgesi'nden aldıkları örneklemi inceledikleri araştırmalarında örgütsel imajın yaratılmasında, korunmasında ve bütünlüğünün sağlanmasında işletmede sahip-yönetici özelliğindeki kişilerin kilit rol oynadıklarını bulmuşlardır.

İlgi çeken diğer bir konu ise aile işletmelerinde olabilecek cinsiyet ayrımcılığıdır. Güzel ve Cömert'in (2006) araştırmasında Marmaris'teki turizm sektöründe bulunan aile işletmeleri konu edilmiş ve kadınların cinsiyetleri yüzünden kariyer ilerlemesi, ücretlendirme ve yönetimde temsil edilme gibi hususlar bakımından dezavantajlı konumda oldukları bulunmuştur. Karayormuk ve Köseoğlu da (2006) Afyonkarahisar bölgesindeki aile işletmelerini ele almış ve benzer bir şekilde kadınların toplumsal ve kültürel değerlerden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir. İpçioğlu (2008) vaka çalışmasında, kadın girişimcilerin özelliklerini ve yaşadıkları zorlukları değerlendirmiştir. Sabuncuoğlu v.d. (2008) ise Bursa'daki aile işletmelerini ele aldıkları araştırmalarında, aile üyesi olan kadınların işletmede söz sahibi olmalarını, aile iklimi kavramını da göz önüne alarak değerlendirmişler ve hala erkek-egemen bir anlayışın bulunduğunu ortaya çıkarmışlardır.

2008'deki kongrede süreklilik ve yönetim gibi konuların bir önceki kongreye göre daha çok ele alındığı görülmüştür. Başer ve Erdem (2008) aile işletmelerinin sürekliliğini etkileyen ve hem aile hem de işletme değerleri ile bağlantılı olan faktörleri ele almışlardır. Arıcıoğlu v.d. (2008), Konya ve İstanbul'daki aile işletmelerinden örneklem aldıkları araştırmalarında işletmenin sürekliliği bakımından yeni nesil varislerin hangi özelliklerinin öne çıktığını incelemişlerdir. Öne çıkan özellikler içinde dürüstlük, işe bağlılık, kendine güven, kişilerarası ilişki, eğitim düzeyi, planlama becerisi, finansal beceriler ve iş deneyimi gibi hususların başı çektiği sonucuna varılmıştır. Köseoğlu ve Karayormuk (2008) aile işletmelerinin yaşam seyirlerindeki konumları ile stratejileri arasındaki bağlantıları incelemişler ve aile işletmelerinin ilk dönemlerinde daha içe kapanık olduğunu ancak ileriki dönemlerde agresif bir şekilde dışarıya yönelik stratejilerin uygulandığını ortaya çıkarmışlardır. Tak ve Eroğlu (2008) mobilya imalat sektörünü ele aldıkları araştırmalarında

aile işletmelerinde stratejik analiz ve rekabetçilik durumları bakımından ne gibi algılama sorunları oluştuğunu irdelemişlerdir. Kesken v.d. (2008) ise aile üyeleri ve yönetim kurulunun işletme stratejileri oluşturmadaki rollerini konu edinmişlerdir. Araştırmada aile üyelerinin, özellikle de aile reisinin hatalı kararlar alınmasında rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

2008'deki kongrede bir öncekinden farklı olarak kriz konusunun da ele alındığı dikkat çekmektedir. Örneğin Safran ve Bakoğlu (2008) Çerkezköy Organize Sanayi bölgesini ele almışlar ve çıkan ekonomik krizlerin aile işletmelerinin yapılarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Kriz dönemlerinde aile işletmelerinin yapılarının ciddi şekilde bozulduğu ancak krizlerin olmadığı dönemlerde işletme yapılarının belli ortak özellikleri sergileyecek şekilde kümелendiği ortaya çıkmıştır.

Kongrelerde kurumsallaşma konusu da sıkça ele alınmıştır. Örneğin Baraz (2006) Eskişehir'de bulunan aile işletmelerinde kurumsallaşma ölçütlerinin aile üyelerince ne şekilde anlaşıldığını irdelemiş ve aile üyelerinin kurumsallaşmayı, kişilerden bağımsız yapıların var olması ile işlerin standardizasyonu olarak algıladıkları sonucuna varmıştır. Çelik v.d.'nin (2006) Çanakkale ilini ele aldıkları araştırmalarında kurumsallaşma sürecine zarar veren en öncelikli hususlar şöyle sıralanmıştır: Kurumsallaşma bilincinin gelişmemiş olması, işletme yapısının sorunları ve aile üyesi-yönetici kavramlarının iç içe geçmesi. Bute de (2008) benzer bir şekilde kurumsallaşma sürecindeki sorunları incelemiş ve sorunları sermaye kıtlığı, profesyonel yöneticilerin işletmeye bağlılığına yönelik kuşku ve işletme sahibi ile profesyonel yönetici arasındaki çatışmalara dayandırmıştır. Genç v.d. (2008) aile işletmelerine özgü olacak şekilde kurumsallaşma derecesinin tespiti için bir envanter geliştirmişlerdir.

Kaynaklar

Acar, G.: (2006), Aile Şirketlerinde Örgüte Bağlılık: Eskişehir'de Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Adsan, E. ve Gümüştakin, G.E.: (2006), Halka Açık İşletmelerde Aile Anayasası ve Aile Meclisi Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 178-190.

Ak, B. G.: (2006), Aile İşletmelerinde Yaşanan Çatışmalar, Çözüm Önerileri ve Aydın İli'nde Faaliyet Gösteren Bir Aile İşletmesine Ait Değerlendirmeler, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 145-154.

Ak, B.G.: (2008), Aile İşletmelerinin Kurumsallaşmasında Gelecek Nesillerin Eğitiminin Rolü, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 91-100.

Alayoğlu, N.: (2006), Aile İşletmelerinde Genç Neslin ve Lider Adayının Yetiştirilmesinde Mentorluk (Mentoring) Uygulamalarının Rolü ve Önemi, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 534-544.

Arıcıoğlu, M. A., Paksoy, T. ve Güleş, H. K.: (2006), Aile İşletmelerinde Örgütsel İmajın Algılanması ve Üye Bütünleşmesine Yönelik Bir Araştırma, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 411-419.

Arıcıoğlu, M. A., Yıldız, A. ve Paksoy, T.: (2008), Aile İşletmelerinde Sürekliliğin Ölçülmesi ve Devrin Değerlendirilmesine Yönelik Konya ve İstanbul'daki Aile İşletmeleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 277-288.

Aile işletmelerini konu edinen yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bir literatür taraması

Ataay, A.: (2006), Aile Şirketlerinde Başkacılık ve Koruma: Vekalet Maliyetleri, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 64-71.

Atlı, H.: (2007), Aile şirketlerinde genç neslin kurumsallaşmaya bakış açısı üzerine bir uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Baraz, B.: (2006), Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Ölçütleri, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 120-129.

Başer, G.G. ve Erdem, F.: (2008), Aile İşletmelerinin Sürekliliğini Etkileyen Aile ve İş Değerlerine Yönelik Bir Araştırma, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 177-180.

Bilgin, N.: (2007), Aile şirketleri kurumsallaşma eğilimleri: Ankara KOBİ örneği, Atılım Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Büte, M.: (2008), Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde Yaşadığı Sorunlar, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 313-332.

Çelik, M., Ayas, N., Koç, İ. ve Öztürk, F.: (2006), Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma Süreçleri ve Çanakkale İlinde Kurumsallaşan Aile Şirketlerinin Değerlendirilmesi, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 480-489.

Dikmen, Ç., Çakınberk, A., Aksel, İ. ve Çakır, A.: (2006), Aile İşletmelerinde Yönetimin Devredilmesi Sürecinde Varisten Beklenen Özelliklerin Belirlenmesi: İstanbul Örme Sanayicileri Derneği (ÖRSAD) Üyelerine Bir Uygulama, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 162-174.

Erdem, F.: (2006), Aile İşletmesi Sahiplerinin İtibar Algısı, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 209-211.

Genç, N., Kocasarıç, S. ve Doğan, M.: (2008), Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeyini Tespite Yönelik Bir Envanter Önerisi, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 367-376.

Gençtürk, D.Ç.: (2006), Aile işletmelerinin büyümesi ve büyüme stratejilerine karşı tutumu: Kocaeli Sanayi Odası'na bağlı aile işletmelerinde bir uygulama, Kocaeli Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Günver, B.A.: (2006), Aile İşletmeleri ve Gelecek Kuşak Aile Bireylerinin Eğitimi, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 89-95.

Güzel, B. ve Cömert, T.: (2006), Aile İşletmelerinde Kadın İstihdamı: Marmaris Uygulaması, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 133-144.

İpçioğlu, İ.: (2008), Sınırları Aşan Başarılı Bir Kadın Girişimci Olmak, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 249-256.

İyişleroğlu, S.C.: (2006), Aile şirketleri: Adana ve çevresinde faaliyet gösteren aile şirketlerinde nepotizm uygulamasının tespitine yönelik bir araştırma, Çukurova Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Karayormuk, K. ve Köseoğlu, M.A.: (2006), Aile İşletmelerinde Cinsiyet Temelli Ayrımcılığın Kökenleri: Afyonkarahisar'da Bir Alan Araştırması, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 378-389.

Kesken, J., İlic, D., Çapraz, B. ve Ayyıldız, N. A.: (2008), Aile Şirketleri ve Stratejik Karar Oluşturma Süreci: Rasyonelliğin Sınırlarının Keşfi Üzerine... Aile Üyeleri ve Yönetim Kurullarının ,Strateji Oluşturma Sürecindeki İşlev Bozuklukları ve Sonuçları, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 257-276.

Kıran, C.: (2007), Aile şirketlerinde kurumsallaşma sendromu ve İstanbul İOSB'deki aile şirketleri üzerine bir araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Köseoğlu, M.A. ve Karayormuk, K.: (2008), Aile İşletmelerinde Yaşam Seyrine Göre Strateji Oluşturma Süreçlerinin Analizi, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 289-300.

Özbaşar, S.: (2006), Aile İşletmelerinde Önderliğin El Değiştirme Süreci: Orta Ölçekli Üç İşletmenin Geçirdiği Deneyim, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 3-14.

Sabuncuoğlu, Z., Altıntaş, F. ve Altıntaş, H.: (2008), Yaşanan Engeller, Aile İklimi ve Başarı İlişkisi: Aile İşletmelerinde Aile Üyesi Kadınlar Açısından Bursa Bölgesinde Bir İnceleme, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 437-447.

Safran, B. ve Bakoğlu, R.: (2008), Kriz Aile İşletmelerinin Örgütsel Konfigürasyonlarını Etkiler mi?, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 75-88.

Tak, B. ve Eroğlu, U.: (2008), Aile İşletmelerinde Stratejik Analiz ve Rekabetçi Konum Algılama Sorunları: Mobilya İmalat Sektöründen Bir Örnek, İstanbul Kültür Üniversitesi 3. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 101-106.

Tikici, M. ve Uluyol, O.: (2006), Aile İşletmelerinin Gelecek Kuşağa Devrinde Karşılaşılan Liderlik Sorunlarının Aşılmasında Lider-Yönetici Önerisi, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 459-468.

Torun, A. ve Ercan, S.N.: (2006), Aile İşletmelerinde Çatışmalar, Olumsuz Duygular ve Başa Çıkma Yolları, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 32-41.

Yalçın, A. ve Günel, R.: (2006), Aile İşletmelerinde Yönetimin Bir Sonraki Kuşağa Devrinde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Adana İlinde Yapılan Bir Çalışma, İstanbul Kültür Üniversitesi 2. Aile İşletmeleri Kongresi, kongre kitabında bulunan bildiri, 72-88.

Yıldız, A.: (2006) Aile işletmelerinde sürekliliğin ölçülmesi ve devrin değerlendirilmesi: Konya'daki aile işletmeleri üzerine yapılan bir araştırma", Selçuk Üniversitesi, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.